

Patarlės reikšmės interpretacija: teorija ir praktika

<https://doi.org/10.51554/TD.21.62.01>

DALIA ZAIKAUSKIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Patarlės mintis yra stelbiama vaizdo. Vaizdas praplečia prasmės ribas, atveria kitas pritaikymo galimybes.

Donatas Sauka (2007: 266)

ANOTACIJA. Patarlių semantikos problemos – vienas svarbiausių ir sudėtingiausių paremiologijos klausimų, davusių impulsą įvairių patarlės reikšmės tyrimų metodų raidai. Ypač keblu nusakyti patarlės reikšmę, turint tik rašytiniu pavidalu fiksuotą tekstą. Straipsnyje ieškoma būdų, kaip interpretuojant tokią patarlę taikyti skirtingas metodologijas, pasirinkti praktiškai pritaikomas priemones, derinti mokslinį objektyvumą ir paremiografo subjektyvią folklorinę kompetenciją. Tyrimo atspirties taškas – Kazio Grigo (2001) ir Lilijos Kudirkienės (2007) straipsniai, nagrinėjantys patarlių semantikos problemas.

RAKTAŽODŽIAI: patarlė, paremiografija, reikšmė, pastovusis semantinis branduolys, kontekstas, interpretacija.

ĮVADAS

Patarlių kaip žanro apibrėžimuose minimas apibendrinamasis, kategorizuojamasis patarlių pobūdis, patarlės vadinamos tipiškų situacijų ženklais (Grigas 2000: 7–8; Mieder 1985: 119). Kaip vieną iš „patarliškumo“ požymių paremiologai, pripažindami, kad yra nemažai ir tiesiogiai suprantamų patarlių, išskiria daugelio patarlių metaforiškumą (Norrick 2014: 14; Whiting 1994: 80, cituojama iš Mieder 2004: 2; Sauka 2007: 266). Vadinamųjų tiesioginių patarlių, dažniausiai įgijusių apibendrinamąjį pobūdį, reikšmės iššifruojamos palyginti nesunkiai. O štai tropų pagrindu sudaryti posakiai reiškia kur kas daugiau negu juos sudarantys žodžiai (Taylor 1931: 10), galima jų „daugiaaukštė interpretacija“ (Sauka 1970: 281). Pasak patarlių semantikos tyrėjų, patarlių metaforų, kaip ir apskritai žodinio folkloro, paskirtis –

veikti netiesiogiai (Mieder 2004: 8), joms būdinga netiesioginė, nepažodinė sąsaja tarp to, kas pasakyta, apie ką pasakyta, ir koku tikslu pasakyta (Honeck 1997: vii–viii).

Patarlių semantikos problemas įvairių tyrimo krypčių atstovai sprendžia savaip. Teoriniai patarlių semantikos aiškinimo būdai puikiai pristatyti Kazio Grigo straipsnyje „Kai kurios patarlių prasmų mįslės“ (Grigas 2001), juos trumpai priminsiu ir šiame straipsnyje. Su patarlės reikšmės aiškinimo problema neretai susiduriame ir praktiniame lygmenyje, kai, rengiant paremijų sąvadus ir pristatant paremijas platesnei, ne vien paremiologų ar folkloristų, auditorijai, tenka atsakyti į, regis, paprastą klausimą, ką viena ar kita patarlė „reiškia“.

Tiek paremijų sąvadai, žodynai, tiek elektroninės duomenų bazės – tai rašytiniu pavidalu užfiksuotas ir įtvirtintas žodžiu gyvavęs, itin spontaniškas buvęs žodinis paveldas. Toks stabilus pavidalas, viena vertus, saardo sinkretinį tradicijos vienį, atskiria žodį nuo jo konteksto, nuo gyvo skambėjimo, judesio (Неклюдов 1994: 3). Antra vertus, rašytiniu pavidalu užfiksuotos patarlės, tiksliau, į tipus sutelkti jų variantai, reprezentuoja abu dvilypio patarlės gyvavimo aspektus – bendruomenės nariai tiesiog „moka“ patarlę (abstraktųjį patarlės pavidalą reprezentuoja tipologinio patarlės aprašo antraštė) ir pritaiko ją konkrečiu atveju (tai – skirtingi patarlės variantai). Dar reikia turėti omenyje, kad šiuolaikinėje komunikacijoje patarlės rašytiniu pavidalu ne tik saugomos ir skleidžiamos, bet ir gyvuoja, yra vartojamos – tokia vartoseną rašytine forma iš esmės atitinka žodinį gyvavimą. Tai pasakytina apie patarles grožinėje literatūroje, elektroniniame diskurse, publicistikoje ir pan., kai, nors ir be gyvosios kalbos spontaniškumo, vis dėlto atkartojama patarlės pavartojimo situacija gyvojoje kalboje su įvairių lygmenų kontekstais. Sąvaduose neretai pateikiami vien patarlių tekstai. Gerai, jeigu turima bent kiek papildomų duomenų, nušviečiančių natūraliąją patarlės gyvavimo terpę ir konkrečią pavartojimo situaciją. O ką daryti, kai tokių duomenų nėra? Marcelijus Martinaitis apie rašytiniu pavidalu sustingusią žodžio tautosaką rašė: „Praeitį vienaip ar kitaip pagaliau tampa ženklais, simboliais, tektais, tad išskyla būtinybė juos perskaityti“ (Martinaitis 2000: 12).

Vienas dalykas, kai pasitelkęs metodologinius įrankius posakio reikšmę ima šifruoti paremiologas. Jei greta tiriama ir posakio kilmė, tarptautinis paplitimas, formos ypatybės, toks tyrimas virsta studija¹. O ar paremiografas, rengdamas visuminį leidinį ir siekdamas atspindėti nacionalinę vartojimo tradiciją, pats turi teisę aiškinti patarlės reikšmę? Jeigu ne, ateities kartoms kai kurios tradicinės patarlės liks tik mįslingi, galbūt visai beprasmiški tekstai. Jeigu taip, kokį kelią derėtų rinktis, kaip išlaikyti mokslinį objektyvumą, kokios priemonės palengvintų iššifruoti patarlės

1 Tokių studijų pavyzdžiai – K. Grigo aprašytos patarlės ir priežodžiai: *Nevyk Dievo į medį; Kur mūsų nėra, ten veršiai midų geria; Laukas akylas, miškas ausylas* (Grigas 1976), W. Miederio: *Big Fish Eat Little Fish; Good Fences Make Good Neighbors* (Mieder 2004).

reikšmę? Taip pat rūpėtų, kiek svarbi paties paremiografo folklorinė kompetencija, arba tradicinis žinojimas, ir kiek pagrįsta ja kliautis.

Tiriant patarles, fiksuotas rašytiniu pavidalu, ir bandant rekonstruoti ar interpretuoti jų reikšmes galimi keli metodologiniai būdai. Vienas – tirti patarlės tekstą, šifruoti leksiką, pradedant nuo atskirų leksikos vienetų konotacijos, gilintis į sintaksę, patarlės formos struktūras, ieškoti posakio vidinių loginių ryšių, kuriuos atskleisti kartais padeda gyvenimiškas posakio pagrįstumas – jo motyvacija. Kitas būdas – patarlės formos teikiamą informaciją derinti su turimais papildomais duomenimis apie jos vartoseną ir atsižvelgti į kur kas bendresnius dalykus – folklorinę ir kultūrinę tradiciją.

PATARLĖS TEKSTO ŠIFRAVIMAS

XIX a. ir vėliau pradėjus aktyviai rinkti patarles iš pradžių svarbiausia buvo jas kaupti – stengtasi jų užrašyti kuo daugiau ir pernelyg nesirūpinta papildomais duomenimis. Šiuolaikinėje paremiologijoje vien patarlės pavidalo fiksavimas laikomas nevisaverčiu. K. Grigas yra pastebėjęs įdomų faktą: net patys paremiologai nebuvo linkę naudotis turima patarlių reikšmes aiškinančia informacija (Grigas 2001: 107). Pripažįstant, kad anuomet rinkėjams galbūt trūko profesionalumo ir tautosakos rinkimo metodologijos išmanymo, vis dėlto kirba ir kita mintis: ar toks patarlių rinkimo pobūdis negalėjo būti susijęs su tuo, kad rinkėjui tos patarlės buvo pažįstamos, suprantamos ir fiksuoti papildomų duomenų tiesiog nebuvo reikalo.

Remiantis įvairiais šaltiniais, žodynais, etnografiniais aprašais, papildomų duomenų vis dėlto susikaupia, tačiau lieka ir pavienių posakių, ypač iš senųjų raštų, apie kuriuos jokios papildomos informacijos nėra. Tada teksto prasmę tenka šifruoti iš posakio paviršinės struktūros – leksikos ir sintaksės, pasitelkiant patarlių poetikos, kalbos stilistikos išmanymą (Grigas 2001: 104).

Paremiologijos istorijoje nestinga patarlių semantikos tyrimams skirtų darbų, kurių atspirties taškas – patarlės pavidalas: tai semiotiniai Grigorijaus Permiakovo tyrimai (1968, 1970), Peterio Grzybeko (1987), Zoltáno Kanyó (1981) darbai (cituojama iš Mieder 2004: 131–132), Richardo Priebe'ės (1971), Nigelio Barley'aus (1972) tyrimai (cituojama iš Lau... [et al.] 2004: 5), Davido Cramo (1994) struktūrinės analizės pavyzdžiai.

Kaip vienas iš semiotinės krypties reikšmingų bandymų šifruoti konteksto neturinčių patarlių reikšmes minėtini Arvo Krikmanno darbai ir jo taikyta kognityvinės metaforos teorija. Taikant šio paremiologo metodą abstrahuojamos visų patarlę sudarančių žodžių tiesioginės reikšmės ir ieškoma jų atitikmenų žmogaus būtyje. Autorius atkreipia dėmesį į meninį vaizdą sudarančių tropų daugiareikšmiškumą, kuris kaip tik ir apsunkina patarlės turinio supratimą, taip pat išskiria heterogeniškų

(tų, kurias sudaro tiek tiesiogine, tiek perkeltine reikšme suvokiami elementai) ir homogeniškų (ištiesai suvokiamų perkeltine reikšme) patarlių tipus. Atsižvelgus į patarlės teksto loginę-sintaksinę struktūrą formuluojami galimi teiginiai. A. Krikmannas, iš esmės sukūręs nuo konteksto atskirtų patarlių prasmų perskaitymo būdą, pripažino jo trūkumus: toks patarlės reikšmės aiškinimas esąs reliatyvus. Nustatius visų galimų reikšmių absoliučią visumą, tam, kad būtų patikrinta, kiek ji teisinga, reikalinga tikrųjų reikšmių visuma. Kitaip tariant, norint nusakyti patarlės semantinį potencialą, vis dėlto reikia atsižvelgti į realią patarlių vartoseną (plačiau žr. Krikmann 2009).

Argumentų gilintis į paremijos semantiką per patarlės tekstą randame kalbininko Nealo R. Norricko studijoje *How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs* (1985):

Argumentas tyrinėti patarles kaip tekstus, o ne patarles tekstuose ar sąveikose (angl. *interactions*) paprasčiausiai yra tas, kad patarlės gali būti vartojamos ir yra vartojamos (angl. *occur*) kaip tekstai. <...> Net tuomet, kai patarlės pavartojamos kaip sudėtinė didesnio sakinio ar rašytinio teksto dalis, savarankiška patarlės reikšmė yra svarbiausia, nustatant jos semantinį indėlį į tekstą kaip visumą (Norrick 1985: 5).

Mums aktuali šio autoriaus įžvalga, kad patarlės, kaip tam tikros kalbos aprašyti (angl. *inventorized*) vienetai, turi įprastinę reikšmę, *standartinę patarlišką interpretaciją* (angl. *standart proverbial interpretation*), vadinamąją SPI. Tai reiškia, kad patarlės vartojamos tam tikrose būdingose situacijose ir turi tam tikrą reikšmę. Savo studijoje autorius SPI nustato remdamasis Oksfordo patarlių žodyne² teikiamais komentarais ir patarlių pateikėjų atsakymais. SPI autorius formuluoja kasdiene šnekamąja kalba, o ne loginėmis formulėmis, schemomis ir pan. (Norrick 1985: 1).

PATARLĖS REIKŠMĖ IR PAVARTOJIMO KONTEKSTAS

Kontekstinių ir šnekos aktų tyrimų šalininkai teigia, kad gyvojoje vartosenoje patarlės veikia kaip socialinės strategijos ir jų reikšmė išryškėja tik kontekste (Mieder 2004: 134). Dar 1941 m. Kennetho Burke'ės pateikta teorija, kaip paremijos vartojamos komunikacijos procese, nemenkai paveikė vėlesnius tyrimus (Abrahams 1968, 1972; Seitel 1969; Kirschenblatt-Gimblett 1973; Briggs 1985; Prahlad 1996; Winick 1998, 2003). Iš XX a. pabaigos kontekstinių tyrimų minėtina Swami Anando Prahlado monografija (1996), kur patarlių reikšmės, taip pat ir jų funkcijos,

2 *The Oxford Dictionary of English Proverbs*, revised by F. P. Wilson with an Introduction by Joanna Wilson, 3rd edition, Oxford: Oxford University Press, 1970.

tiriamos įvairiuose kontekstuose. Čia dėmesys telkiamas ne į patį patarlės tekstą, o į jos pavartojimo kontekstą: pavartojimo kontekstas – šnekos aktas – laikomas prasmę turinčia visuma (Prahlad 1996: 3–4). Svarbios S. A. Prahlado įžvalgos apie tai, kaip patarlės reikšmę, pritaikymą (angl. *application*) ir interpretaciją veikia kultūrinės ir socialinės jėgos. Kaip teigia pats autorius, atkartodamas kito kontekstualisto Kwe-si Yankaho žodžius, jo tyrimas peržengia tradicinės folkloristikos ribas, nusitęsia į lingvistiką, diskurso analizę, šnekos aktų teoriją, antropologiją, literatūros kritiką ir komunikacijos studijas (ten pat). Mums labiau rūpi gana kategoriškas autoriaus teiginys, kad negali būti teisingos patarlės interpretacijos (aiškinimo), nes prasmę patarlė įgyjanti tik kontekste (ten pat: 12–13). Akivaizdu, kad patarlių daugiareikšmiškumo problema iškyla daugelio paremiologų – ir kontekstualistų, ir kitų tyrimo kryptių atstovų – tyrimuose. Barbara Kirshenblatt-Gimblett taip pat teigia, kad konkreti patarlė negali turėti vienos pagrindinės reikšmės: „patarlės reikšmė“ esą atsirandanti pavartojus patarlę tam tikrame kontekste, ir labiausiai turėtų rūpėti ne patarlės reikšmė kaip tokia, o patarlės pavartojimo reikšmės (Kirshenblatt-Gimblett 1973: 825)³.

Kaip minėta, kontekstinių tyrimų, taip pat šnekos aktų teorijos atstovai pabrėžia šnekos akto vienį ir jam svarbų socialinės bei kultūrinės aplinkos poveikį. Žvelgiant iš dabarties pozicijų daugiausia valstietišką gyvenseną atspindinčios senojo klodo patarlės nuo mūsų jau gerokai nutolusios: XXI a. žmogus dažnai nebeturi tos empirinės patirties, kuria grįstas senųjų patarlių vaizdas ir suvokimas, kai valstietiška bendruomenės ideologija veikė kaip vienijantis, organizuojantis įrankis, kai maksimos buvo svarbios pasaulėžiūrinei orientacijai (Sauka 2007: 269). Natūralu, kad visuomeninė aplinka, bendruomenės idealų, vertybinių nuostatų kaita veikia ir paremiųjų supratimą.

PASTOVUSIS SEMANTINIS BRANDUOLYS IR KONTEKSTINĖS REIKŠMĖS

Patarlės reikšmė – tai jos turinys, slypintis už ją sudarančių žodžių, už jais kuriamo meninio vaizdo. Leksikoje svarbiausias žodžio turinio komponentas yra signifikatinė reikšmė, t. y. „istoriškai susiklostę santykiai tarp žodžio garsinės struktūros ir tam tikro tikrovės dalyko atspindžio žmogaus sąmonėje, t. y. sąvokos, arba signifikato“ (Jakaitienė 1980: 16). Signifikatinė žodžio reikšmė – tai apibendrintas tam tikro tikrovės objekto savybių atspindys žmogaus sąmonėje. Ji sudaro semantinę žodžio struktūros branduolį, o, be jos, į leksinę žodžio reikšmę įeina kiti

.....
3 Kiti reikšmingi šios krypties tyrimai: Richardo P. Honecko ir Clare T. Kibler *The Role of Imagery, Analogy, and Instantiation in Proverb Comprehension* (1984), Michaelio D. Lieberio *Analogic Ambiguity: A Paradox of Proverb Usage* (1984) (cituojama iš Mieder 2004: 133).

struktūriniai komponentai – emocinis–ekspresinis atspalvis, stilistinė–funkcinė konotacija (ten pat: 18). Vienas iš patarles tyrusių lingvistų D. Cramas visą patarlę siūlo vertinti kaip leksikos vienetą, turintį citatos statusą. Patarlė prilygstanti leksikos vienetui ta prasme, kad tai „sintaksinė seka, išmokta ir atkartojama kaip vienetas, turintis sustabarėjusią vidinę ir išorinę struktūrą“ (Cram 1994: 73). Jis teigia, kad interpretuojant patarlę taikomos leksikos, o ne sakinio semantikos taisyklės, nors pastarosios ir gali būti taikomos vidinei patarlės, ypač suprantamos tiesiogiai, struktūrai (ten pat: 89).

Prisimenant K. Grigo išsakytą nuostatą, kad daugeliui patarlių vis dėlto yra būdingas semantinio turinio pastovumas (Grigas 2001: 108), atrodo prasminga ir patarlės reikšmę traktuoti kaip semantinio branduolio ir kontekstinių, situacinių, konotacijų visumą. Toks požiūris, manytume, palengvina patarlės interpretavimą.

Patarlė pradedama interpretuoti perskaičius jos tekstą. Kitas žingsnis – skaityti „užtekstines reikšmes, įsišaknijusias visame tradicinės kultūros lauke“ (Martinaitis 2000: 15), t. y. stengtis aprėpti kontekstinį lauką – tiek plačiąja prasme kultūrinį, tradicijos lemiamą, tiek su konkrečiu pavartojimu, kiek tai leidžia rašytinis pavidalas, susijusį: atsižvelgti į papildomus rinkėjų fiksuotus duomenis (pastabas apie vartoseną, kalbinio konteksto atkarpas), stebėti bendrąjį semantinį patarlės lauką (sinonimiškus tipus), jei patarlė priklauso tarptautiniam tipui – pasinaudoti ir kitų kalbų duomenimis. K. Grigas šio amžiaus pradžioje dar manė, kad svarbu akcentuoti komentarų ir papildomų duomenų svarbą, kas šiandien atrodo savaimė suprantama ir privalu:

Jose [pastabose] vaizdingųjų tekstų prasmės aiškinamos konkrečiau, ne vienu atveju būna susietos su atitinkamos bendruomenės buitimi, papročiais, kultūros istorijos detalėmis. Nuo tradicijų neatitrūkusių patarlių vartotojų bei iš jų duomenis imančių folkloro rinkėjų pastebėjimai gali atskirų posakių prasmių ir santykio su vaizduojama tikrove sampratą pakreipti tokia linkme, kuri, analizuojant vien teksto poetinę struktūrą, niekam nė sapne neprisapnuotų (Grigas 2001: 107–108).

Vienas iš patarlės reikšmės aiškinimą apsunkinančių aspektų – jos kaita. Gali kisti reikšmės konotacija – iš teigiamos į neigiamą ir atvirkščiai, reikšmės gali siaurėti / platiėti, pastebima demetaforizacijos tendencija (Zaikauskienė 2012: 42–44). Patarlės semantiniai pokyčiai paprastai išryškėja turint sukaupus daugiau duomenų apie konkrečios patarlės vartoseną. Donatas Sauka rašė:

Patarlių aiškinimosi variantų galime numatyti gausybę. Jeigu jos ir toliau gyvuos bei iš kaimo buities pereis į sukultūrintą, miestišką aplinką, jų prasmė išsklis plačiai ir įvairiausiomis kryptimis (Sauka 2007: 267).

Senąją patarlės reikšmę paremiografas gali atskleisti remdamasis turimais papildomais duomenimis arba atlikęs tiriamąjį darbą, o naująją – pasikliaudamas savo patirtimi ir folklorine kompetencija, taip pat atsizvelgdamas į šiuolaikinių kontekstų teikiamas interpretavimo galimybes. Vienas iš patarlės semantinį branduolį lemiančių veiksnių – patarlės vartojimo ir interpretavimo tradicija.

TRADICIJA, TRADICINIS ŽINOJIMAS IR TYRĖJO FOLKLORINĖ KOMPETENCIJA

Lietuvių paremiologų tyrimuose, specialiai to neakcentuojant, paminima, kad vienu ar kitokia patarlės reikšmė yra nulemta tradicijos arba kad ji yra visuotinai žinoma. Pasak Lilijos Kudirkienės, „tam tikrą vaidmenį [aiškinantis patarlės reikšmę] vaidina ir aplinkybė, jog mes „**žinome**“⁴, kas mūsų laikais vienokia ar kitokia fraze norima pasakyti“ (Kudirkienė 2007: 14). Aptardama patarlės *Atriekta riekė neprilips* reikšmę, ji atkreipia dėmesį į tai, kad įvairiose kalbose ši patarlė vartota gana bendra reikšme ‘ką padarei, nebeatitaisysi’, o štai lietuviai ją taikę ištekėjimo situacijai nusakyti. Ir tokia interpretacija esanti „**nulemta tradicijos**, o ne patarlės teksto logikos, <...> nes „loginė schema“ leidžia patarlei suteikti įvairesnį turinį“ (ten pat: 17). Tame pačiame straipsnyje tyrėjo žinojimas tapatinamas su visuotiniu žinojimu ir taip tarsi legalizuojamas: „Regis, ir be kokių komentarų **nesunku suprasti**, jog šia patarle teigiama...“ (ten pat: 15). Tradicija įvardijama kaip tam tikrus patarlių vartosenos aspektus lėmęs veiksnys (ten pat: 18). Aptardamas patarlę *Į katrą pirštą pjausi, tas skaudės*, K. Grigas rašė:

Rankų pirštai simbolizuoja vaikus, vieno piršto netekimas ar sužeidimas – vaiko mirtį ar kitas nelaimes, menamo subjekto patiriamas skausmas – tėvų gailestį, išgyvenimus. Kitaip šios simbolikos aiškinti neleidžia ilgaamžė **tradicija** ir paprasčiausia logika“ (Grigas 2001: 109).

O pabrėždamas, kad net ir komentarai ne visada padeda suprasti patarlės reikšmę, minėjo „**tradicinę sampratą**“ (ten pat: 104).

Gvildendami patarlių semantikos problemas, tradiciją suprantame kaip patarlių gyvavimo, atgaminimo, žmonių gebėjimo teisingai jas vartoti ir tinkamai suprasti garantą ir variklį. Tradicija šiuo atveju – ir tęstinumas, ir atsinaujinimas, taisyklių išmanymas, ir mokėjimas jas taikyti, simbolinių reikšmių suvokimas. Tradicijos žmogus geba vartoti patarles, daro tai intuityviai ir spontaniškai. Aiškinantis, kas gi padeda iššifruoti patarlės reikšmę, taip pat ir šnekamosios kalbos situacijoje užtikrinti sėkmingą komunikacinį aktą, yra parankios folklorinės kompetencijos,

4 Čia ir toliau paryškinta mano – D. Z.

arba tradicinio žinojimo, sąvokos. Pasak Jurgos Jonutytės, tradicinis žinojimas – tai žinojimas, motyvuojantis ir pateisinantis žmogaus veiksmus, „jis orientuotas ne į patvarių kalbinių raiškų išlaikymą, bet į lanksčių veiklos principų perėmimą, palaikymą ir perdavimą“ (Jonutytė 2008: 17). Tradiciniam žinojimui, arba folklorinei kompetencijai, būtų prasminga priskirti ne tik gebėjimą patarlių „bagažu“ pasinaudoti, bet ir patį patarlių „bagažą“. Pateikėjo folklorinė kompetencija laikoma savaimine, natūralia ypatybe. Ji reikalinga ir užrašytojui, antraip jis nepažintų patarlės, neišskirtų jos iš šnekos srauto. Paremiologo ir paremiografo folklorinė kompetencija – iš mokslo perspektyvos, subjektyvus matmuo – yra viena iš priemonių, padedančių interpretuoti patarlės reikšmę.

D. Cramas, kaip jau minėta, patarlę prilyginęs leksikos vienetui, rašo apie „patarlišką kompetenciją“ (angl. *proverbial competence*): tai esantis gimtakalbio vartotojo, suvokiančio, kad patarlė yra tvarkingas gramatinis sakinyš, gebėjimas patarlę išmokti ir vartoti kaip vienetą (Cram 1994: 76–77). Pragmatikoje adresato gebėjimas suprasti adresanto patarlei suteiktą reikšmę vadinamas pragmatine kompetencija (angl. *pragmatic competence*) (Grzybek 2014: 70).

Patarlėms gyvuoti reikalinga adresanto ir adresato interakcija. Fiksuojant panaikinamas veiksminis tradicinio žinojimo pobūdis – jis virsta nuo asmens ir situacijos atsietą informacija ir pakeičiamas adresatas. „Saugojimas, kuris, be abejonės, būtinas veiksmas, pakeičia saugojamų dalykų funkciją ir drauge jų prasmę“ (Jonutytė 2008: 17). Fiksuoja rinkėjas, mokslininkas, veikiausiai besistengiantis būti tik objektyviu metraštininku. J. Jonutytės taikliai pastebėtas čia atsirandantis tyrėjo vaidmuo:

Kai visa, kas gyvai kalbėta, vienu ar kitu būdu paverčiame tekstu, šis tekstas nebėra anos pokalbio situacijos dalis, jis yra priemonė kito (ir visiškai kitokio) bendravimo: užrašiusio mokslininko bendravimo su savo menama auditorija. Lauko tyrimo metu užrašytas tekstas būtinai turi savo numanomą skaitytoją. Fiksuojant kuriamo teksto adresatas diktuoja fiksavimo pobūdį. Bet kuris užrašymas, surašymas ar įrašymas modeliuojamas atsižvelgiant į adresatą: fiksavimas yra ne sakinio perdavimo perėmimas, bet adresato pakeitimas (ten pat: 19).

XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje įvyko labai ryškus lietuvių folkloristų kartų pasikeitimas. Paremiologai tai patyrė itin skaudžiai: 2002 m. netekę profesoriaus K. Grigo iš susidariusio mokslinio vakuomo tebelipa iki šiol. Vyresniosios kartos folkloristams, daugumai kilusiems iš kaimo, užaugusiems tradicinėje kultūroje, tiriamoji medžiaga buvo sava, pažįstama ir suprantama. Jaunesnioji mokslininkų karta kai kuriais atvejais pažindinasi ne tik su tyrimo medžiaga, jos mokosi, bet ir bando perprasti patarlių vartojimo tradiciją. Skaitant vyresniosios kartos paremiologų darbus, kaip minėta, į akį krinta jų patarlių reikšmių žinojimas. Kaip prade-

dančiajam paremiologui atrodytų patarlė *Lobis budina, vargas migina*⁵, kuri vyresniajai kartai ir be komentarų suprantama: „Šia patarle teigiama turtus neleidžiant jų turėtoji ramiai miegoti“ (Kudirkienė 2007: 15)? Patarlė, buvusi gana populiari, regis, iš aktyviosios vartosenos jau dingusi (paskutinis turimas užrašymas *Turtai budina, vargai migdo* 1996 m., LTR 6472/21/13/). Žinoma, paremiologas, turėdamas visus variantus, tarp kurių yra *Lobingas ramybės neturi* LTR 465/36/1970/; *Bėdnas nors pamogyt spakainiai, o bagočius i atsibudęs dreb* LTR 1696/175/, minėtąją interpretaciją galėtų įžvelgti, tačiau užfiksuoti paaiškinimai pateikia įvairesnių interpretacijų: „Turtas duoda drąsos, skurdas prislegia“ MŽ I 139; „<...> pasinėšęs ant tų turtų ir naktį nebemiega“ LTR 3859/534/; „Kas tur, nuor dar“ LTR 7111/59/; „Turtą prigyventi reikia dirbti“ LTR 4017/225/. Seniausiame variante iš Jokūbo Brodovskio žodyno patarlės reikšmė nusakoma taip: „Turtas duoda drąsos, skurdas – skausmo“ SLT 181, kitaip tariant, aišku, kad turtas, turtingumas vertintas teigiamai. Per porą šimtmečių patarlė imta interpretuoti priešingai (ten pat: 15–16)!

Įdomūs patarlės *Toli nešant ir gaidys į aviną pavirsta* LPP II: 54 interpretacijos pokyčiai. Užfiksuotuose paaiškinimuose minimas nuovargis, kurį sukelia ilgai trunkanti veikla – darbas, ėjimas, nešimas: „Sunku pasidaro“ LKŽ XIX: 597; „Ilgai ką nors dirbdamas žmogus labai pavargsta“ LTR 5478/132/; „Toli nešant ir mažas daiktas pasunkėja“ LTR 4084/198/. Komentaruose visai neužsimenama apie kalbą, kalbėjimą, gaudus. Tačiau LTt V posakis yra paskelbtas skyrelyje „Apkalbos“, Elzos Kuokarės *Lietuvių ir latvių kalbų paralelėse* (1980) skyrelyje „Smulkmena kalbose virsta dideliu daiktu“ (ten skelbiama ir patarlė *Žvirbliu išleikia, jaučiu sugrižta*) (ten pat: 16). Kalbų / apkalbų idėją šioje patarlėje paremia kelios kitos patarlės: *Išaina gaidžiu, pareina avinu* LPP II: 48, paaiškinimas: „Tas pat kaip: Iš adatos vežimą priskaldo“⁶ LTR 4084/153/ ir minėtoji *Žodis žvirbliu išleikia, jaučiu sugrižta*. Taip pat tikėtina, kad patarlė kalbų / apkalbų teminei grupei galėjo būti priskirta ir dėl paremiografo žinojimo, kad jos vieta ten.

PATARLĖS REIKŠMĖS AIŠKINIMAS PRAKTIKOJE: LEIDINIO LIETUVIŲ PATARLĖS IR PRIEŽODŽIAI IR ELEKTRONINIO SĄVADO ATVEJAI

Su tuo, kad tenka papildomai aiškinti patarlių reikšmes, šiuo metu LLTI dirbantys paremiografai susiduria dviejose srityse: matydami, kad kartais tiek specialistams,

5 Jei nenurodyta kitaip, pavyzdys paimtas iš leidybai rengiamo LPP IV.

6 Patarlė *Iš adatos vežimą priskaldo* (LPP I: 93) LTt V taip pat paskelbta skyrelyje „Apkalbos“, o LPP aiškinama taip: „Iš uodo padaro dramblį“ SLT 281; „Menkniekį labai išpučia, labai perdeda“ LKŽ I: 18; „Kap pliuotka išet ir kas padaugen, ciela evangelija išet“ LTR 4058/32/; „Perdėtai prišneka, apkalba“ LKŽ X: 208.

ties plačiajai visuomenei nebeaišku, ką viena ar kita patarlė „reiškia“, elektroniniame sąvade *Lietuvių patarlės ir priežodžiai* (toliau – eLPP⁷) jie teikia patarlių reikšmių interpretacijas; taip pat papildomai aiškintis patarlės reikšmę, dažniausiai lietuvių patarlių tipų antraštes verčiant į kitas kalbas, prireikia rengiant leidinį *Lietuvių patarlės ir priežodžiai* (toliau – LPP).

Aiškinantis ir interpretuojant patarlės reikšmę gali būti pasitelkta:

- 1) komentarai, pastabos, konteksto atkarpos, fiksuotos užrašant patarlę (pvz., patarlės *Lobis – šiaudų kūlys* paaiškinimai: „Turtas – šiaudų kūlys, nepastovus dalykas, kaip vandens burbulas“ SLT 181; „Patarle reiškiamą mintis apie turto nepastovumą“ LTt V: 188 ir kt.);
- 2) pasitaikantys išplėstiniai patarlės variantai, papildyti tiesiogiai suprantamais fragmentais, kurie paaiškina pagrindinės dalies tropą (pvz., patarlė *Nuo adatėlės ant kumelėlės* LPP I: 95 ir jos variantas *Kas pradeda vogti nuo adatos, tas baigia arkliu* LTR 436/156/259/);
- 3) analogijos – lyginimas su to paties semantinio lauko ar analogiškos struktūros patarlėmis (pvz., *Akys baisininkės, rankos darbininkės* LPP I: 106 ir sinonimiška patarlė *Akys pamatys, rankos padarys* LPP I: 113);
- 4) leksinė analizė (aiškinami archajiški žodžiai, išskiriamos žodžio reikšmės, atsižvelgiama į regioninę vartoseną);
- 5) lyginimas su kitų kalbų atitikmenimis;
- 6) folklorinė kompetencija.

Kiek šiomis priemonėmis pasinaudojama rengiant LPP ir pildant eLPP?

Leidinys Lietuvių patarlės ir priežodžiai

Lietuvių patarlės ir priežodžiai – visuminis, kapitalinis leidinys, reprezentuojantis lietuvių patarlių ir priežodžių fondą. Skelbiant duomenis čia siekiama kuo didesnio objektyvumo, taigi laikomasi nuostatos tipologiniuose aprašuose skelbti tik pačių pateikėjų pateiktas ir patarlių rinkėjų užfiksuotas pastabas ir konteksto fragmentus, kurie neretai yra vienintelis būdas paaiškinti jų reikšmes. Be to, rengėjai teikia pastabų apie seniausią užrašytą patarlės variantą ir nurodo sąsajas su kitais žanrais, taip neretai paaiškindami ir patarlės kilmę. Pirmąjį (2000) ir trečiąjį (2019) LPP tomus skiria kone dvidešimt metų, per tą laiką nemenkai pakito tiek patarlių vartoseną, tiek gyvojoje kalboje esantis pareminis fondas, tiek socialinė ir kultūrinė aplinka, glaudžiai susijusi su patarlių suvokimu. Atsižvelgiant į šiuos pokyčius nuo trečiojo LPP leidinio tomo aiškinama vis daugiau archajiškų žodžių, svetimybų, kai kuriais atvejais padedančių suprasti ir patarlių reikšmę. Vis dėlto, atsižvelgiant į šio leidinio rengimo nuostatas, papildomų patarlės reikšmės

7 Prieiga internete: <http://archyvas.ilti.lt/elpp/lt>.

interpretacijų neteikiama⁸, kaip ir anksčiau, apsiribojama fiksuotais duomenimis. Taigi, šiuo atveju pasitelkiamas tik vienas, sąlyginai objektyvus, patarlės reikšmės aiškinimo būdas.

Išsamiau nagrinėti patarlių semantiką prisieina verčiant patarlių tipų antraštes į kitas kalbas⁹. Verčiant siekiama perteikti posakio raišką, o ne atspindėti semantiką, vis dėlto prie kai kurių posakių – meteorologinių paremiųjų, posakių su frazeologizmais, žodžių žaismu ir pan. – nuspręsta teikti komentarų apie jų reikšmę¹⁰, pavyzdžiui:

Liko kačėnų graužti, nabašninkų prausti LPP III: 10, paaiškinimas: „Jau ji liko... (sakoma an neištekėjusių merginų)“ LTR 3064/155/.

Angl. *She has stayed on chewing cabbage stalks and washing corps (it is said about a girl who is getting older and is not married yet)*; vok. *Man blieb am Kohlstrunk knabbern, die Leichen waschen (man sagt so über ein älteres lediges Fräulein)*; rus. *Осталась кочаны грызть, покойников мыть (говорят о постаревшей незамужней девушке)*.

Verčiant į kitas kalbas prireikia kelių patarlės idėjos semantikos iššifravimo lygių – paviršinio leksikos bei sintaksės ir giluminio – patarlės idėjos. Dirbant su vertėjais išryškėjo kelios svarbiausių problemų grupės.

Leksika. Teikdami antraštes vertėjams LPP rengėjai aiškina archaizmus, svetimybės, etnografizmus, tarmybes:

Mergelės nebemyli gražiausio vaikiuko, kada pamato tuščių čeresliuką (čeresliukas ‘piniginė’); *Merga turi grybo liosą* (liosas ‘likimas, dalia’); *Visiems užtenka blogo labo lig zolabo* (zalabas, zolabas ‘stogo viršus, šelmuo’) ir kt.

Patarlėse pasitaiko homonimiškų ir daugiareikšmių žodžių. Sudarant sąvadą homonimiški atraminiai žodžiai (bdv. *geras(is)* ir dkt. *geras* (turtas); bdv. *mažas(is)* ir dkt. *mažas* (kūdikis)), taip pat pagrindinės atraminių žodžių reikšmės (*merga* ‘netekėjusi mergina’ ir ‘samdinė’; *mažas(is)* ‘mažų matmenų’ ir ‘nedaug amžiaus turintis’; *laužas* ‘krūva žabu; deganti malkų krūva’, ‘sena sukrypusi troba’, ‘netikusių, sulaužytų daiktų krūva’) atskiriamos, taigi šiuo atveju didesnių

8 Itin retos išimtyms daromos, kai be paaiškinimo sunku pagrįsti posakio priskyrimą patarlių žanrui, pvz., LPP IV prie posakio *Mamai vaikas nuo širdies, tėvui – nuo uodegos, o močėkai – nuo žemo plauko* numatoma teikti paaiškinimą: „Motinos jausmai širdingi, tėvui vaikai menkai terūpi, pamotei jie rūpi tiek, kiek rūpi vyras (seksualinė potekstė).“

9 Sumanius leisti LPP, buvo nuspręsta patarlių tipų antraštes versti į vokiečių ir rusų kalbas, nuo antrojo tomo pridėti vertimai į anglų kalbą.

10 Už pagalbą aiškinantis patarlių reikšmės LPP III ir IV rengėjai labai dėkingi Lilijai Kudirkienei ir Mildai Norkaitienei.

keblumų verčiant patarles į kitas kalbas nekyla. Tačiau daugiareikšmiai būna ir kiti patarlės žodžiai:

Keliamos *karvės liesa varškė* LPP III: 135 (čia *kelti* ‘padėti kam atsistoti, statyti’ LKŽ V: 533; paaiškinimas: „Keliamosios, t. y. teip suvargusios, kad pati negal keltis“ SchLL 102)¹¹; **Nusivylė** *vienas ant kito kaip Mikučio tekiai* (čia *nusivilti* ‘pasitikėti’; paaiškinimas: „Nusivylė ant kits kito kaip... – i visos avys bergždžios paliko (pasitikėjo vienas kitu, o darbas liko nepadarytas)“ LKŽ XIX: 443) ir kt.

Kartais tenka aiškinti paprastą kasdienišką leksiką – kuomet, tikėtina, vertėjui stinga folklorinės kompetencijos:

Metus gyvenk, šimtą metų renkis (*renkis* ‘ruoškis’);

Laksto kaip lakūnas (*lakūnas* ‘kuris greitai bėga, daug laksto’);

Kalbininkas – *ne darbininkas* (*kalbininkas* ‘kuris daug kalba’) LPP III: 53.

Kai kuriais atvejais daugiareikšmio žodžio aktualioji reikšmė atsekama pagal turimą kitos kalbos atitikmenį ar analogišką tipą:

Marškiniai brangūs, o kailis daug brangesnis (čia *brangesnis* ‘mieslesnis’, *kailis* ‘prk. savas kailis, oda’), plg.: *Artimesni marškiniai negu sermėga*; rus. *Своя кожа рубахи дороже* АН 281.

Kartais reikšmė nustatoma pagal posakio pavartojimo kontekstą ir komentarus:

Maži šuneliai ir didelius sujautrina (*mažas* ‘nesuaugęs’), paaiškinimas: „Maži vaikai kartais ir tėvus sukiršina“ SLT 229.

Pastaruoju atveju reikšmę svarbu nustatyti ir tam, kad būtų aišku, prie kurios išskirtos atraminio žodžio reikšmės patarlę aprašyti.

Reikiamo žodžio reikšmę gali padėti atsekti kiti posakio žodžiai, pavyzdžiui, palyginime *Parauđęs kaip mekšras* (*mekšras*: 1. ‘**kuoja**’; 2. ‘pūgžlys’ LKŽe) – kokybę įvardijantis žodis *raudonas*.

11 Tokią reikšmės interpretaciją paremtų kituose turimuose šio posakio paaiškinimuose minimas darbininko žadinimas („Blogai, jei šunį reikia mesti ant kiškio. Blogas darbininkas, kurį visada reikia žadinti“ SLT 589) ar raginimas („Blogas darbininkas, kurį nuolat reikia raginti“ LKŽ XV: 252). Kitas galimas (ir galbūt pirmiausia į galvą ateinantis) žodžio *keliamas* aiškinimas: „Perrišti į kitą vietą (gyvulius ganykloje)“ LKŽ V: 547, plg. *karvės* pavadinimą „keltuvė“, galvijų, bandos – „keltuvės“ LKŽ V: 552, kuris, viena vertus, nėra paremtas pateikėjų pastabomis, kita vertus, vargu ar pagrindžiamas gyvenimiška patirtimi.

Kad patarlę galima interpretuoti skirtingai, patyrė patys rengėjai. Posakis *Il-gai mylėjus, sunku pamesti* interpretuotas dvejopai: ‘sunku palikti mylėtąjį’ (pagal analogiją su dainų fragmentais, kaip antai *Sunkiau mergužėlę mylėjus pamesti* ir pan.) ir ‘sunku liautis mylėjus’.

Sintaksinė konstrukcija. Kai kuriais atvejais patarlę suvokti kliudo dviprasmiška sintaksinė konstrukcija. Posakio *Viens mergos, kits – mamos* reikšmė ‘vieniems vienoki dalykai patinka, kitiems – kitoki’ iššifruojama pagal sinonimišką patarlę *Vienam duktė, kitam motina patinka* LPP I: 619.

Meninis vaizdas. Pasitaiko pavienių posakių su neiškoduojamomis metaforomis (pvz., *Nei meilės vaikai gema, nei verpėjos linai tinka*), kitais atvejais, net jei nėra užfiksuota paaiškinimų, galima pasitelkti sinonimiškas patarles, atitikmenis kitomis kalbomis. Patarlės *Daug metų ir ežerus išgeria* reikšmė ‘ilgainiui, per daug metų, ir ežerai nusenka’ iššifruojama remiantis sinonimiška patarle *Jau ir ežerai išgaravo*, kurios paaiškinimas: „Daug laiko praėjo“ LTR 6593/514/, LPP II: 33. Posakio *Mainai akyse, varnai dantyse* interpretacija ‘kas mėgsta mainyti, nieko neturi’ teikiama, omenyje turint platesnį etnologinį kontekstą ir kitas patarles apie mainymą, mainus ir mainininkus:

Mainininko vartuose varnai krankia, paaiškinimas: „Nes tankiai dvėsenos gaus“ LMD I 194(118); „Varna krankia todėl, kad, pvz., išmainius su čigonu arklį, visuomet nusimaino: čigono arklis nusprogsta, varnos krankdamos ir lesa“ LTR 5106/18/.

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, šiame darbo etape pasitelkiamos kone visos patarlės interpretaciją palengvinančios priemonės, derinami įvairūs patarlių semantikos tyrimų metodologiniai įrankiai – pasitvirtina teoriniame lygmenyje keliami prielaidai, kad siekiant praktinių tikslų dažniausiai nepakanka taikyti vieno metodo. Aiškinantis reikšmę kartais suabejojama dėl patarlės „teisingumo“: jeigu nepavyksta įžvelgti jokios vidinės logikos, kyla įtarimų, kad patarlė blogai užrašyta. Pavyzdžiui, sunkiai paaiškinama posakio *Motriška be adatos neapsirėdo, be žirklių neprisirėdo* logika. LKŽ „prisirėdyti“ reikšmė – puoštis, o kituose turimuose variantuose sakoma *Be adatos neapsėdaro, be žirklių nenusėdaro* LTR 6511/157/; *So adata apsitaisa, so peiliu nositaisa* LTR 4883/436/.

LPP rengėjai, akivaizdu, veikiami nuostatos, kad patarlės idėja dažniau reiškiamą metaforiniu vaizdu negu tiesiogiai, taip pat pasikliaudami savo folklorine intuicija, į LPP įtraukia pavienių posakių be jokių papildomų duomenų, kurie galėtų būti suprantami ir tiesiogine, ir perkeltine prasme. Bandyamas dekoduoti tokių posakių reikšmes kartais būna lemiamas sprendžiant, ar juos apskritai įtraukti į LPP.

Elektroninis sąvadas Lietuvių patarlės ir priežodžiai

Esant ribotoms galimybėms LPP aiškintis patarlių reikšmes, nuspręsta papildomai patarlės reikšmę aiškinti, ją interpretuoti eLPP. Toks poreikis radosi ne šiandien ir tokia galimybė buvo numatyta dar pirmajame eLPP kūrimo etape¹². 2018–2021 m. įgyvendinant LMT remiamą projektą „Lietuvių patarlės ir priežodžiai: jų kaupimas, tyrimai ir sklaida“¹³ ir modernizuojant bei pildant eLPP turinį, kaip tik ir imtasi šios užduoties.

Į duomenų bazės interpretacijos skiltį perkeltami visi LPP panaudoti papildomi duomenys: pateikėjų ir rinkėjų komentarai, taip pat spausdintiniuose šaltiniuose pateiktos pastabos, kontekstinės atkarpos (pvz., po patarlės *Dažnai laimė basa vaikšto* teikiamas paaiškinimas: „Ir neturtingas būna laimingas“ LKŽ XVII: 881). Čia teikiami ir prie tipų antraščių vertimų LPP rengėjų suformuluoti reikšmės paaiškinimai (pvz., prie posakio *Išmušė langą – stiklorius baranką* teikiamas paaiškinimas: „Stiklius atsilygina tam, kuris išmuša langą, nes bus uždarbio“), ir darbo eigoje paaiškėjusios galimos patarlių analogijos ir pan. Visas patarlės interpretavimo priemonių arsenalas, be minėto LPP vertimams reikalingo įdirbio, taikomas tik išskirtiniais atvejais – dažniausiai „Interpretacijos“ skiltį paremiografas užpildo fiksuotais komentarais arba pasikliaudamas savo folklorine kompetencija. eLPP interpretacijoje siekiama atskleisti pastoviąją, tradicijos nulemtą reikšmę, nesistengiant parodyti daugybės galimų reikšmės niuansų, kurie kartais pasimato iš fiksuotų reikšmės aiškinimų.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Paaiškinti patarlę, net ir tinkamai pavartotą, neretai būna keblu ne tik eiliniam šiuolaikiniam patarlės vartotojui – ją interpretuoti gali būti nelengva ir paremiologui, ir paremiografui, ypač keičiantis kartoms ir tyrėjams tolstant nuo senosios patarlių tradicijos. Paremiografui, susidūrusiam su praktiniu poreikiu interpretuoti patarlę, tenka ieškoti realiai pritaikomų, ilgo ir kruopštaus tyrimo nereikalaujančių išeičių. Taip pat tenka spręsti objektyvumo ir subjektyvumo problemą, galvoti, kiek pačiam paremiografui leista prisidėti prie patarlės reikšmės interpretavimo.

Šiuo kartu kalbame apie užfiksuoto, nejudraus žodinio paveldo specifiką – patarles leidinyje ir elektroninėje duomenų bazėje. Idealiu atveju norėtusi turėti patarlę su daugybe jos variantų ir įvairias pavartojimo situacijas apibūdinančių ko-

.....
12 Pirmoji bazės versija sukurta 1998–2005 m., remiant VLKK pagal „Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo 1996–2005 metų programą“ bei „Valstybinės kalbos norminimo, vartojimo, ugdymo ir sklaidos 2006–2015 m. programą“; buvusi prieiga internete: <http://www.aruodai.lt/patarles/>.

13 LMT mokslo tyrimų ir sklaidos projektas pagal Valstybinės lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą, sutarties Nr. S-LIP-18-43.

mentarių. Visus juos sudėjus į krūvą ir apibendrinus, patarlės reikšmės aiškinti nėra nereikėtų. Skirtingos ar net prieštaringos to paties posakio interpretacijos neturėtų gluminti, nes patarlių žanrui būdinga tokia įvairovė. Kapitaliniuose leidiniuose, tokiuose kaip *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*, siekiant kuo didesnio objektyvumo ir nešališkumo, apsiribojama fiksuotais papildomais duomenimis – kad ir kiek jų būtų. Tiesa, rengiant LPP tenka ieškoti papildomų reikšmės šifravimo priemonių, mat bendradarbiaujama su vertėjais, kuriems lietuvių patarlės nebūtinai gerai pažįstamos. Tada praverčia ir lyginimas su analogiškais posakiais, ir patarlės variantų analizė, ir atitikmenų peržiūra, ir leksikos aiškinimas. Skaitmeninėje erdvė, kur saugomos tos pačios patarlės, kurios skelbiamos LPP, interpretavimo laisvė didesnė dėl šios saugyklos paslankumo: čia interpretaciją galima bet kada pataisyti ar papildyti. eLPP pildytojai interpretuodami patarlių reikšmes kliaujasi savo ir pagal galimybes vyresnės kartos tyrėjų folklorine kompetencija.

ŠALTINIAI

- eLPP – *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*: elektroninis sąvadas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019–2021, prieiga internete: <https://archyvas.lti.lt/eLPP/lt>.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. I–XX, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1941–2002.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*: elektroninis išteklius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1941–2002, prieiga internete: <http://www.lkz.lt>.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos rinkiniai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
- LPP – *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*, t. I: A–D, t. II: E–J, t. III: K, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, 2008, 2019.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- LTt V – *Lietuvių tautosaka*, t. V: *Smulkioji tautosaka. Žaidimai ir šokiai*, medžiagą paruošė Kazys Grigas, Vilnius: Mintis, 1968.
- SLT – *Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a.: priežodžiai, patarlės, mįslės*, medžiagą paruošė Jurgis Lebedys, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956.

LITERATŪRA

- Abrahams Roger D. 1968. “Introductory Remarks to a Rhetorical Theory of Folklore”, *Journal of American Folklore*, [No.] 81, p. 143–158.
- Abrahams Roger D. 1972. “Proverbs and Proverbial Expressions”, in: *Folklore and Folklife: An Introduction*, ed. Richard M. Dorson, Chicago: University of Chicago Press, p. 117–127.
- Briggs Charles L. 1985. “The Pragmatics of Proverb Performances in New Mexican Spanish”, *American Anthropologist*, New series, Vol. 87, No. 4, p. 793–810.
- Burke Kenneth 1941. “Literature as Equipment for Living”, in: *The Philosophy of Literary Form: Studies in Symbolic Action*, Baton Rouge: Louisiana State University Press, p. 253–262.
- Cram David 1994. “The Linguistic Status of the Proverb”, in: *Wise Words: Essays on the Proverb*, ed. by Wolfgang Mieder, New York–London: Garland, p. 73–97.
- Grigas Kazys 1976. *Lietuvių patarlės: lyginamasis tyrinėjimas*, Vilnius: Vaga.

- Grigas Kazys 2000. „Pratarmė“, in: *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*, t. I: A–D, parengė Kazys Grigas... [et al.], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 7–11.
- Grigas Kazys 2001. „Kai kurios patarlių prasmių mįslės“, *Tautosakos darbai*, t. XV (XXII), p. 103–120.
- Grzybek Peter 1987. “Foundations of Semiotic Proverb Study”, *Proverbium*, No. 4, p. 39–85.
- Honeck Richard P. 1997. *A Proverb in Mind: The Cognitive Science of Proverbial Wit and Wisdom*, Mahwah, NY: Lawrence Erlbaum Associates.
- Jakaitienė Evalda 1980. *Lietuvių kalbos leksikologija*, Vilnius: Mokslas [naujas leidimas 2009].
- Jonutytė Jurga 2008. „Tradicinio žinojimo tyrimas: paradigimų kaita“, *Tautosakos darbai*, t. XXXV, p. 13–24.
- Kanyó Zoltán 1981. *Sprichwörter – Analyse einer einfachen Form. Ein Beitrag zur generativen Poetik*, The Hague, Paris and New York: Mouton Publishers.
- Kirshenblatt-Gimblett Barbara 1973. “Toward a Theory of Proverb Meaning”, *Proverbium*, No. 22, p. 821–827.
- Kokare E[lza] 1980. *Latviešu un lietuviešu sakāmōardu paralēles*, Rīga: Zinātne.
- Krikmann Arvo 2009. *Proverb semantics: Studies in Structure, Logic, and Metaphor*, ed. by Wolfgang Mieder, Burlington, Vermont: The University of Vermont.
- Kudirkienė Lilija 2007. „Patarlės interpretacija: diachroninis aspektas“, *Tautosakos darbai*, t. XXXIII, p. 13–25.
- Lau Kimberly J. ... [et al.] “What Goes Around Comes Around: The Circulation of Proverbs in Contemporary Life”, in: *What Goes Around Comes Around: The Circulation of Proverbs in Contemporary Life*, ed. by Kimberly J. Lau, Peter Tokofsky, and Stephen D. Winick, Logan: Utah State University Press, p. 1–19.
- Martinaitis Marcelijus 2000. „Tautosakos tekstas ir jo skaitymas“, *Gimtas žodis*, Nr. 2, p. 11–16, 46, prieiga internete: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001;J.04~2000~1367185487182/>.
- Mieder Wolfgang 1985. “Popular Views of the Proverb”, *Proverbium*, Vol. 2, p. 109–143.
- Mieder Wolfgang 2004. *Proverbs: A Handbook*, Westport, Connecticut–London: Greenwood Press.
- Norrick Neal 1985. *How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs*, Berlin; New York; Amsterdam: Mouton.
- Norrick Neal R. 2014. “Subject Area, Terminology, Proverb Definitions, Proverb Features”, in: *Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*, ed. by Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt, Melita Aleksa Varga, Warsaw / Berlin: De Gruyter Open, Ltd, p. 7–27.
- Prahlad Sw. Anand 1996. *African-American Proverbs in Context*, Jackson: University Press of Mississippi.
- Priebe Richard 1971. “The Horses of Speech: A Structural Analysis of the Proverb”, *Folklore Annual*, No. 3, p. 26–32.
- Sauka Donatas 1970. *Tautosakos savitumas ir vertė*, Vilnius: Vaga.
- Sauka Donatas 2007. *Lietuvių tautosaka*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas [pirmasis leidimas 1982].
- Seitel Peter 1969. “Proverbs: a Social Use of Metafor”, *Genre*, No. 2, p. 143–161; also in: *The Wisdom of Many: Essays on the Proverb*, ed. by Wolfgang Mieder and Alan Dundes, 2nd edition, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1994, p. 122–139.
- Taylor Archer 1931. *The Proverb*, Cambridge–Massachusetts: Harvard University Press.
- Winick Stephen D. 1998. *The Proverb Process: Intertextuality and Proverbial Innovation in Popular Culture*: [Ph. D. Diss.], University of Pennsylvania.
- Winick Stephen D. 2003. “Intertextuality and Innovation in a Definition of the Proverb Genre”, in: *Cognition, Comprehension, and Communication: A Decade of North American Proverb Studies (1990–2000)*, ed. by Wolfgang Mieder, Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren, p. 571–601.
- Zaikauskienė Dalia 2012. *Lietuvių paremijos XX–XXI a. sandūroje: tradicija ir inovacija*: daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas, prieiga internete: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2012~D_20120702_082439-61301/DS.005.0.01.ETD.

- Неклюдов С. Ю. 1994. «О слове устном и книжном», *Живая старина*, № 2, p. 2–3, prieiga internete: www.ruthenia.ru/folklore/nekludov5.htm.
- Пермяков Г. Л. 1968. «Введение», in: Г. Л. Пермяков. *Избранные пословицы и поговорки народов Востока*, Москва: Наука, p. 5–47.
- Пермяков Г. Л. 1970. *От поговорки до сказки*, Москва: Наука.

Interpretation of Proverb Meaning: Theory and Practice

DALIA ZAIKAUSKIENĖ

Summary

Keywords: proverb, paremiography, meaning, permanent semantic core, context, interpretation.

When encountering the necessity to interpret a written proverb, paremiographer has to find practically applicable solutions that would not require a lengthy and detailed investigation process. Solving the issue of objectivity and subjectivity is also necessary, as well as appreciating the extent to which one can get personally involved into interpretation of proverb meaning.

According to studies of proverb semantics by Lithuanian and foreign researchers, and as indicated by the recent experience accumulated in the process of editing the 3rd and 4th volumes of the series “Lithuanian Proverbs and Proverbial Phrases” it can be concluded that interpretations may be facilitated by:

- 1) Comments, remarks and contextual information recorded along the proverb;
- 2) Occasional extended variants of the proverb, supplemented with directly understandable fragments that explain the trope in the main part;
- 3) Analogies – comparisons to the proverbs belonging to the same semantic field or characterized by a similar structure;
- 4) Lexical analysis;
- 5) Comparisons with equivalents from other languages;
- 6) Folklore competence.

In order to maximize objectivity and impartiality, editors of the fundamental source edition “Lithuanian Proverbs and Proverbial Phrases” limit themselves to the recorded additional data, however large. Nevertheless, additional means of decoding the meaning are required when preparing the titles of the proverb types for the translation process. The digital space, in which the proverbs published in the source edition are stored (<http://archyvas.lti.lt/eLPP/en>), is characterized by a greater freedom of interpretation because of mobility of this repository: here, an interpretation may be corrected or supplemented at any time. Therefore folklorists updating the electronical repository can rely not only on the objective semantic means in their interpretations of proverb meaning, but also on their own folklore competence, or, if possible, also on that of the older generation of researchers.

Straipsnis parašytas įgyvendinant mokslo projektą „Lietuvių patarlės ir priežodžiai: jų kaupimas, tyrimai ir sklaida“, kurį pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 m. programą remia Lietuvos mokslo taryba (2018–2021, sutarties Nr. S-LIP-18-43).

Gauta 2021-04-01